

*mgr Marta Ostrowska*¹

Instytut Studiów Międzynarodowych
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Dynamika procesów gospodarczych w skali mikro a problem nierówności społecznych w państwach BRICS

WSTĘP

Wzrost gospodarczy oraz podział dochodu stanowią dwa główne zagadnienia leżące w obrębie zainteresowań ekonomii rozwoju. Wynika to z faktu, iż utrzymanie równowagi między stabilnym przyrostem wartości dodanej w gospodarce a równomiernym podziałem dóbr w społeczeństwie ma fundamentalne znaczenie dla zachowania zrównoważonego charakteru rozwoju gospodarczego.

W ocenie *World Economic Forum* narastające nierówności społeczno-gospodarcze są obecnie jednym z najważniejszych problemów gospodarki światowej [WEF, 2013]. W ramach ankiety *Survey on the Global Agenda* respondenci wskazywali je jako trzeci najpoważniejszy problem, kolejno po zmianach klimatycznych i bezrobociu [WEF, 2013, s. 19b].

Istnieje niezależna od pomocy państwa siła, dzięki której może dochodzić do ograniczania nierówności społecznych. Jest nią przedsiębiorczość. Z rozwojem przedsiębiorczości związane jest tworzenie kapitału społecznego, umożliwiającego tworzenie się postaw prospołecznych, promującego wzrost innowacyjności i kształtowanie się nowych idei.

W niniejszym artykule poddano analizie uwarunkowania oraz skalę nierówności w pięciu państwach zaliczanych do bloku BRICS: Brazylii, Rosji, Indiach, Chinach i RPA. Przedmiotem opracowania była również analiza stanu przedsiębiorczości w tych państwach, na podstawie wybranych wskaźników opracowanych przez międzynarodowe instytucje. Celem artykułu jest ukazanie potencjału rozwoju przedsiębiorczości i związanych z nią szans na ograniczenie nierówności społeczno-gospodarczych. Ze względu na złożoność zadań badawczych wy-

¹ Adres korespondencyjny: Instytut Studiów Międzynarodowych, Kolegium Ekonomiczno-Społeczne Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, e-mail: mo40040@sgh.waw.pl.

korzystane zostaną różne metody badawcze, w tym m.in.: metoda opisowa, analiza przypadków, metody analizy statystycznej, metody badań niereaktywnych oraz analiza treści.

PROCESY GOSPODARCZE W SKALI MIKRO A NIERÓWNOŚCI SPOŁECZNE

W szerokim ujęciu nierówności można zdefiniować jako nieproporcjonalną alokację dóbr w społeczeństwie (dochodu, przedmiotów, dostępu do edukacji, ochrony zdrowia dóbr kultury, wypoczynku, pracy). W obszarze zainteresowań ekonomistów znajdują się najczęściej nierówności dochodowe, co skutkuje pojawieniem się innego rodzaju zaburzeń i obniżeniem poziomu życia społeczeństwa (negatywny wpływ na stan zdrowia, oczekiwaną długość życia, ogólny dobrostan). Nierówności dochodowe są uznawane za główny miernik nierówności, określają bowiem status społeczny oraz kształtują szanse jednostek [Wójcik-Żołądek, 2013, s. 1].

Znaczne nierówności społeczne pogłębiają ubóstwo, a w dłuższej perspektywie prowadzą do wykluczenia społecznego. Nierówności wpływają również na konkurencyjność gospodarki [Tusińska, 2014, s. 65–66]. Sposób podziału dochodu w społeczeństwie ma znaczący wpływ na kondycję gospodarczą państwa, determinując skalę i dynamikę podstawowych zmiennych makroekonomicznych (jak produkcja, zatrudnienie, konsumpcja, inwestycje i oszczędności) oraz mikroekonomicznych, wpływając także na postawy w odniesieniu do przedsiębiorczości oraz innowacyjności.

Dysproporcje w dochodach osiąganych przez bogate i biedne warstwy populacji w wielu państwach, zarówno wysoko rozwiniętych, jak i rozwijających się są wciąż znaczące. Bogaci w szybkim tempie powiększają swój majątek, a biedni mają ograniczone możliwości pozyskania jakiegokolwiek źródła dochodów.

Nierówności w biedniejszych gospodarkach są głównie pochodną ograniczonego dostępu do edukacji, której poziom dodatkowo jest znacznie niższy niż w bogatszych gospodarkach zachodnich. W znacznie mniejszym stopniu dochodzi do tzw. dyfuzji edukacji, tj. transferu korzyści związanych z uzyskaniem wykształcenia przez pewne jednostki na inne jednostki, które tego dostępu nie posiadają.

Pewien poziom nierówności jest pożądany, ponieważ motywuje do podejmowania aktywności gospodarczej i zwiększania kwalifikacji. Nadmierna koncentracja dóbr negatywnie wpływa na poziom zaufania społecznego, zniechęca do pracy, nie wyzwała kapitału społecznego. Prowadzi również do ograniczenia popytu konsumpcyjnego i ogranicza potencjalne tempo wzrostu gospodarczego [Wójcik-Żołądek, 2013, s. 4].

Jednym z motorów wzrostu i jednocześnie czynników sprzyjających ograniczaniu nierówności jest rozwój przedsiębiorczości. W efekcie wzrostu przedsiębiorczości tworzy się kapitał społeczny sprzyjający pomnażaniu kapitału finansowego. Znaczenie przedsiębiorczości w napędzaniu wzrostu gospodarczego

było przedmiotem wielu prac [por. Wennekers, Thurik i in. 2005; van Stel i in., 2012; Wong i in. 2005]. Mniej miejsca poświęca się możliwym związkom pomiędzy przedsiębiorczością i nierównościami dochodowymi.

PROBLEMATYKA NIERÓWNOŚCI I PRZEDSIĘBIORCZOŚCI W LITERATURZE PRZEDMIOTU

Zmieniająca się rzeczywistość społeczno-gospodarcza w ostatnich dekadach sprzyjała rozwojowi przedsiębiorczości w skali świata, czego głównym przejawem był wzrost liczby przedsiębiorstw, wzrost znaczenia sektora prywatnego, oraz wzrost poziomu umiędzynarodowienia przedsiębiorstw. Jednocześnie, w dalszym ciągu, jednym z problemów trapiących współczesne społeczeństwa i decydentów gospodarczych są nierówności społeczne.

W literaturze przedmiotu można znaleźć prace poświęcone analizie czynników wpływających na nierówności, m.in. demograficznych (edukacja, stopa dzietności), zmiennych makroekonomicznych (bezrobocie, inflacja), narzędzi polityki fiskalnej i monetarnej (system podatkowy, stopa procentowa). Znaczenie przedsiębiorczości w tym ujęciu było przedmiotem znacznie mniejszej liczby analiz [Wong, Po, 2014, s. 3].

Wpływ przedsiębiorczości na ograniczanie nierówności nie jest jednoznaczny, o czym świadczą wyniki badań prowadzonych dla poszczególnych gospodarek. Przedsiębiorczość w gospodarkach wysoko rozwiniętych sprzyja wzrostowi nierówności, podczas gdy w gospodarkach wschodzących przyczynia się do ich ograniczenia [Wong, Po, 2014, s. 3].

Znaczna część badań empirycznych wskazuje jednak na istnienie pozytywnego związku między wzrostem przedsiębiorczości a ograniczeniem nierówności. M. Yanya i in. w badaniu dotyczącym wpływu przedsiębiorczości na sferę społeczną w Tajlandii stwierdzają, że wzrost liczby nowych przedsiębiorstw wpływa na zmniejszanie współczynnika Giniego [Yanya i in., 2013, s. 339]. Również Berkowitz i Jackson (2006) w badaniach nad gospodarkami przechodzącymi proces transformacji dowiedli, że tworzenie nowych firm jest związane z bardziej wyrównaną redystrybucją dochodów. A. Kimhi (2009) udowodnił zaś, że wzrost przychodu przedsiębiorców w Etiopii wyraźnie ograniczył nierówności dochodowe.

Innego zdania są Wong i Po, którzy uważają, że wzrost przedsiębiorczości (mierzony liczbą nowych przedsiębiorstw na rynku) i akumulacja zysku rozkłada się nieproporcjonalnie, w efekcie czego efekt akumulacji przewyższa efekt redystrybucyjny związany z wykorzystaniem zasobów i wzrostu popytu generowanego przez nowopowstałe firmy. Podkreślają oni, że nowo powstałe firmy sprzyjają wzrostowi nierówności w większym stopniu w gospodarkach o niższym poziomie dochodu niż w gospodarkach wysoko rozwiniętych [Wong, Po, 2014, s. 21–23].

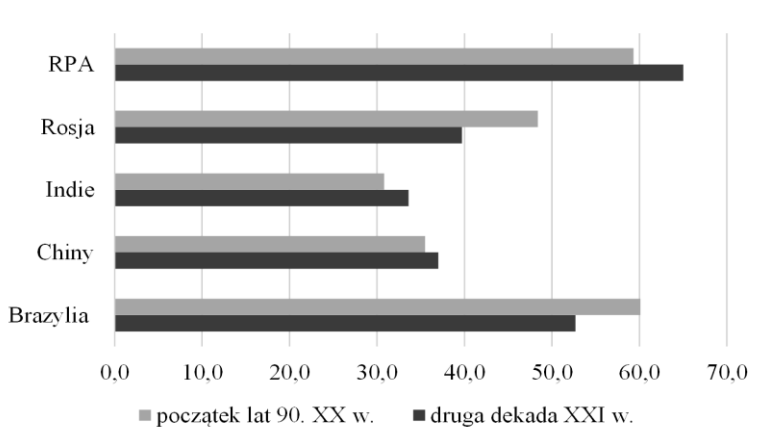
POZIOM NIERÓWNOŚCI W PAŃSTWACH BRICS

W ostatnich latach w gospodarce światowej doszło do zmiany w układzie sił. W pokryzysowym okresie 2007+ coraz większą rolę w świecie, w efekcie znaczącego spowolnienia gospodarczego w państwach wysoko rozwiniętych (zwłaszcza w USA i w Europie), zaczęły odgrywać gospodarki wschodzące, wśród których największymi graczami stały się gospodarki zaliczane do bloku BRICS². Potencjał gospodarczy tych państw oraz wzrost stopnia ich integracji z gospodarką światową pozwoliły im na odnotowywanie dobrych wyników w zakresie wzrostu gospodarczego, jak również poprawę wyników w odniesieniu do handlu zagranicznego i bezpośrednich inwestycji zagranicznych.

Tabela 1. Udział państw BRICS w globalnym PKB oraz pozycja w zestawieniu wszystkich państw świata pod względem wartości PKB *per capita*, 2014 rok

	Udział w globalnym PKB (wg PPS)	Miejsce na świecie pod względem wartości PKB <i>per capita</i>
Chiny	16,3%	80
Indie	6,8%	145
Rosja	3,3%	58
Brazylia	3,0%	61
RPA	0,65%	87

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego.

Rysunek 1. Zmiany współczynnika Giniego w państwach BRICS w roku 1993 i w roku 2011 (dla Brazylii – dane za rok 2012; dla Rosji – za rok 2009)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych *World Development Indicators*, Bank Światowy, <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI/countries?display=default> (stan na dzień 29.08.2015 r.).

² Brazylia, Rosja, Indie, Chiny, RPA.

Z analizy danych zaprezentowanych w tabeli 1 wynika, że jednostki w omawianych gospodarkach nie są w pełni beneficjentami rezultatów osiągniętych w skali makro, o czym świadczą dalekie pozycje zajmowane przez te państwa w zestawieniu największych gospodarek pod względem wartości PKB w przeliczeniu na mieszkańca. Co więcej, w dalszym ciągu stykają się one z problemem znacznych nierówności dochodowych, czego ilustracją jest niewielka zmienność współczynnika Giniego na przestrzeni ostatnich trzech dekad (rysunek 1).

Analiza wartości współczynnika Giniego dla państw BRICS wskazuje, że w trzech z nich – RPA, Indiach i Chinach nierówności w badanym okresie uległy zwiększeniu, natomiast w Rosji i Brazylii uległy one ograniczeniu. Problem nierówności w największym stopniu dotyczy RPA. Wysoki poziom nierówności występuje także, mimo zmniejszenia wartości współczynnika Giniego, w Brazylii. Warto zwrócić uwagę, że wartość tego wskaźnika dla wszystkich państw znacznie przewyższa wartości odnotowywane dla państw Unii Europejskiej (ok. 30,5).

Pozytywną zmianą jest jednak znaczne ograniczenie odsetka populacji żyjącej w ubóstwie, tj. za mniej niż 1,25 USD (PPS) dziennie. W latach 90. w Chinach i Indiach za 1,25 USD dziennie utrzymywała się ponad połowa populacji, w 2012 r. ten odsetek zmniejszył się odpowiednio do 6,3% i 24%. W Brazylii kształtuje się obecnie na poziomie 3,8%, w RPA 9,4%, a w Rosji 0,03%. Zważywszy jednak na wielkość populacji każdego z tych państw, problem ubóstwa w skali globalnej jest w dalszym ciągu poważny.

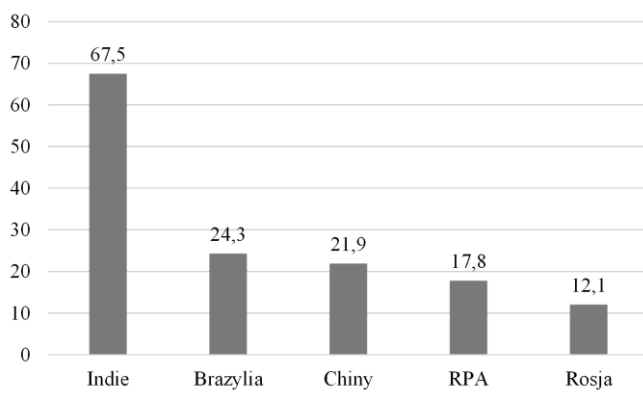
Przyczyn nierówności w analizowanej grupie państw należy upatrywać w kilku wspólnych dla nich czynnikach [OECD, 2011]: rozmiarach szarej strefy (*informal sector*); nierównościach dochodowych między mieszkańcami miast i wsi; problemie dostępu do edukacji i barierach w dostępie kobiet do rynku pracy.

Wymienione kwestie, zatrudnienie w szarej strefie, ograniczony dostęp do edukacji jak i trudności kobiet z wejściem na równych warunkach jak mężczyźni na rynek pracy, stanowią także barierę dla rozwoju przedsiębiorczości. Chociaż zatrudnienie w szarej strefie wpływa doraźnie na pewną poprawę sytuacji ludzi biednych, dając im szansę na znalezienie jakiegokolwiek pracy, jednocześnie w dłuższej perspektywie przyczynia się do pogłębiania nierówności. Zatrudnienie w szarej strefie nie gwarantuje stabilności zatrudnienia ani dostępu do zabezpieczenia społecznego, prowadząc jednocześnie do marginalizowania grup nieposiadających wykształcenia. Problem ten jest szczególnie dotkliwy w przypadku kobiet, mających ograniczony dostęp do rynku pracy [Jutting, Laigesia, 2009]. Utrwalanie się takiego stanu rzeczy z pokolenia na pokolenie zniechęca do podejmowania nauki, utwierdza w przekonaniu, że trudno będzie osiągnąć poprawę i tym samym utrudnia kształtowanie się postaw przedsiębiorczych w społeczeństwie.

Problem zatrudnienia w szarej strefie w największym stopniu dotyczy Indii, które cechuje jednak relatywnie najniższy poziom nierówności mierzony współczynnikiem Giniego spośród państw BRICS. W przypadku Chin, zatrudnienie w szarej strefie obejmuje migrantów ze wsi, a także osoby które straciły pracę

w państwowych przedsiębiorstwach m.in. w wyniku procesów restrukturyzacji i prywatyzacji. W sektorowym ujęciu, w największym zakresie dotyczy to pracujących w budownictwie, usługach (głównie handlu) oraz pracy w domu. W Brazylii szarą strefę tworzą głównie nisko wykwalifikowani pracownicy takich sektorów jak rolnictwo, budownictwo, hotelarstwo i gastronomia, handel.

Problem nierówności pogłębiają również specyficzne dla poszczególnych państw czynniki: system hukou w Chinach, problemy etniczne w Indiach, spuczyna apartheidu i przestępczość w RPA, ogromne wpływy oligarchów w Rosji.

Rysunek 2. Zatrudnienie w szarej strefie w państwach BRICS, odsetek ogółu zatrudnionych w gospodarce, 2011

Źródło: *Statistical update on employment in the informal economy*, ILO – Department of Statistics, 2012, http://laborsta.ilo.org/informal_economy_E.html.

STAN ROZWOJU PRZEDSIĘBIORCZOŚCI W PAŃSTWACH BRICS

Jednym z głównych filarów w większości gospodarek rynkowych jest sektor małych i średnich przedsiębiorstw. Zdecydowana większość firm z tego sektora to firmy prywatne, których przedsiębiorczość, elastyczność i zdolność dostosowywania się do zmieniających się warunków otoczenia, sprawia, że są one stabilnym elementem wzrostu gospodarczego, tworzą miejsca pracy i produkty pozwalające konkurować na globalnym rynku.

Także w państwach grupy BRICS firmy zaliczane do sektora mikro, małych i średnich przedsiębiorstw (MSME) są istotnym ogniwem gospodarki. Sektor ten jest największy w Chinach, gdzie liczy ponad 10 mln podmiotów, ok. 4,5 mln w Brazylii, 1,5 mln (zarejestrowanych) w Indiach³, 1,7 mln w Rosji i ok. 1,8 mln

³ Liczby dotyczą oficjalnie zarejestrowanych przedsiębiorstw. W przypadku Indii aż 24 mln niezarejestrowanych podmiotów gospodarczych.

w RPA [Komisja Europejska, 2013; IFC 2013]. W odniesieniu do sektora małych i średnich przedsiębiorstw (bez mikro), w analizowanych państwach największy odsetek firm funkcjonuje w usługach (od 45% w Brazylii, 49% w Rosji, 57% w Chinach do 62% w RPA). Wyjątek stanowią Indie, gdzie w trzecim sektorze zatrudniona jest co trzecia osoba, podczas gdy w przetwórstwie przemysłowym pracuje prawie 60% ogółu zatrudnionych.

Interesującym badaniem, umożliwiającym wnioskowanie o sytuacji przedsiębiorstw na całym świecie, jest badanie „Enterprise Survey” realizowane cyklicznie⁴ przez Bank Światowy. Jednym z jego celów jest identyfikacja przeszkód, które napotykają przedsiębiorcy prowadzący działalność gospodarczą w danym państwie. Każdego roku analizie poddawana jest tylko niewielka liczba państw. Dlatego też wyniki dla państw BRICS trudno porównywać, ponieważ analizy tychże gospodarek przeprowadzane były w różnych okresach czasu. Można jednak na ich podstawie sformułować pewne wnioski, odnosząc ich wyniki do średniej światowej.

Tabela 2. Wybrane wskaźniki stanu rozwoju przedsiębiorczości w państwach BRICS, 2011

Państwo (rok badania)	Brazylia (2009)	Rosja (2012)	Indie (2014)	Chiny (2012)	RPA (2007)	Świat
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
Średni wiek przedsiębiorstwa	18,6	10,7	16,6	11,3	15,9	16,0
Udział prywatnego kapitału krajowego	98,0	94,6	98,9	91,6	89,7	87,5
Udział inwestycji finansowanych przez banki w ogólnej wartości inwestycji	32,3	6,3	18,1	4,5	25,8	14,5
Odsetek firm postrzegających dostęp do finansowania jako barierę rozwoju	45,2	28,0	15,1	2,9	15,5	28,7
Odsetek firm walczących z konkurencją z szarej strefy	69,8	30,2	51,0	57,6	45,3	54,5
Państwo (rok badania)	Brazylia (2009)	Rosja (2012)	Indie (2014)	Chiny (2012)	RPA (2007)	Świat
Odsetek firm uznających szarą strefę za poważną przeszkodę w prowadzeniu biznesu	49,1	14,2	17,3	7,4	11,3	28,2
Odsetek firm mających do czynienia ze zjawiskiem korupcji	11,7	14,2	22,7	11,6	4,2	18,1

⁴ Ale nie corocznie.

1	2	3	4	5	6	7
Odsetek firm, w których współwłaścicielem są kobiety	50,2	28,5	10,7	64,2	22,6	35,2
Roczny wzrost produktywności (%)	11,0	0,4	-8,3	4,7	4,0	1,4
Roczny wzrost zatrudnienia (%)	8	5,8	5,2	9,1	8,5	5,4
Odsetek firm posiadających własną stronę internetową	55,6	64,6	48,9	66,1	36,0	41,5
Odsetek firm eksportujących (pośrednio lub bezpośrednio przynajmniej 1% produkcji)	11,2	12,9	9,6	22,0	18,4	17,6

Źródło: *Enterprise Surveys*, Bank Światowy, enterprisesurveys.org (stan na 29.08.2015 r.).

W przypadku państw BRICS średni wiek przedsiębiorstwa kształtował się od 10,7 lat w Rosji do 18,6 lat w Brazylii, podczas gdy średnia dla świata wynosiła 16 lat. Firmy w państwach BRICS charakteryzuje zdecydowana przewaga kapitału krajowego w strukturze własnościowej – powyżej 90% (z wyjątkiem RPA), wyraźnie więcej niż na świecie (87,5%). Wyższy jest również udział kapitału państwowego w strukturze własnościowej w porównaniu z resztą świata (2,3% w Chinach; 0,4% na świecie). Firmy z państw BRICS w różnym stopniu korzystają z zewnętrznych źródeł finansowania: od 4,5% w Chinach do 32,3% przedsiębiorstw w Brazylii finansuje swoje inwestycje kredytem bankowym (średnia dla świata 14,5%). Jednocześnie zróżnicowany jest odsetek ankietowanych firm uznających brak dostępu do kredytu za ograniczenie dla rozwoju firmy: największy jest on w kraju, gdzie w największym stopniu firmy korzystają z finansowania kredytem swoich inwestycji – w Brazylii (45,2%), a najmniejszy w Chinach (2,9%). We wszystkich analizowanych państwach firmy dostrzegają problem szarej strefy, przy czym najpoważniejsze ryzyko upatrują w niej przedsiębiorcy w Brazylii. Warto zwrócić uwagę, że w Indiach, gdzie problem szarej strefy jest realnie największy, zaledwie co szósty ankietowany uznaje to za poważną przeszkodę w prowadzeniu biznesu. Za poważniejszy problem uznaje się w Indiach korupcję (22,7% ankietowanych firm miało z nią do czynienia). Znaczne rozbieżności między poszczególnymi państwami występują w statystykach odnoszących się do roli kobiet w firmach. W Chinach aż w 64,2% firm kobiety są współwłaścicielami, w Brazylii w ponad połowie firm, podczas gdy w Indiach w zaledwie 10,7%, co potwierdza słabą pozycję kobiet na indyjskim rynku pracy, gdzie zaledwie 20% zatrudnionych stanowią kobiety [World Development Indicators, 2015]. Wyraźnie zróżnicowane wyniki odnotowują firmy w zakresie produktywności: w największym stopniu zwiększa się wydajność

firm brazylijskich, podczas gdy wydajność indyjskich, przy rocznym tempie wzrostu zatrudnienia na niższym niż w pozostałych państwach poziomie (5,2%) spada. Firmy z państw BRICS charakteryzuje też różny poziom internacjonalizacji mierzony udziałem eksportu w produkcji: 22% dla Chin i 9,6% dla Indii.

Kolejnym ważnym źródłem informacji o stanie przedsiębiorczości w gospodarkach BRICS, opracowywanym corocznie przez Bank Światowy, są raporty *Doing Business*, przedstawiające warunki prowadzenia biznesu w poszczególnych gospodarkach świata.

Tabela 3. Wyniki osiągnięte przez państwa BRICS w poszczególnych kategoriach rankingu *Doing Business*, 2015

	Brazylia	Rosja	Indie	Chiny	RPA
Miejsce w rankingu	120	62	142	90	43
Zakładanie spółki	167	34	158	128	61
Uzyskiwanie pozwoleń na budowę	174	156	184	179	32
Podłączanie do sieci elektroenergetycznej	19	143	137	124	158
Rejestrowanie przeniesienia własności nieruchomości	138	12	121	37	97
Otrzymywanie kredytu	89	61	36	71	52
Ochrona inwestorów mniejszościowych	35	100	7	132	17
Płacenie podatków	177	49	156	120	19
Handel transgraniczny	123	155	126	98	100
Egzekwowanie umów	118	14	186	35	46
Ogłaszanie upadłości	55	65	137	53	39

Źródło: *Doing Business 2015*, www.doinbusiness.org (stan na 29.08.2015 r.).

Najważniejszym wnioskiem, płynącym z analizy wskaźników badanych przez ekspertów Banku Światowego, jest to, że klimat inwestycyjny w państwach BRICS, mimo że ulega stopniowej poprawie, nadal odbiega od warunków jakie oferują państwa znajdujące się na czele rankingu. W dalszym ciągu trudno jest założyć działalność gospodarczą w większości państw BRICS, o czym świadczą ich odległe miejsca w zestawieniu. Najlepiej analizowana grupa wypada pod względem łatwości uzyskania kredytu. Niemniej jednak, państwom tym udaje się przyciągać zagraniczny kapitał, zachęcany wyższymi niż przeciętne stopami zwrotu. W 2014 r. Chiny były drugim, przed USA największym odbiorcą zagranicznych inwestycji, przyciągając ponad 128 mld USD z tego tytułu [UNCTAD, 2015].

Ze względu na zmiany metodologiczne dokonywane we wskaźnikach oraz zmieniającą się z roku na rok liczbę państw uwzględnianych w rankingu, ocena na podstawie rocznych zmian zajmowanych przez państwo lokat w tym zesta-

wieniu wydaje się być nie do końca uprawniona. Dopiero analiza poszczególnych składowych pozwala nam ocenić rzeczywiste zmiany odnoszące się do warunków prowadzenia działalności w danym kraju. Częstkowe wyniki świadczą o poprawie otoczenia biznesu we wszystkich państwach BRICS w okresie 2003–2014. Ograniczeniu uległa liczba dni niezbędnych do rozpoczęcia działalności, a także koszt tego przedsięwzięcia.

W analizowanych gospodarkach dominuje pogląd, że przedsiębiorczość jest pożądana i stanowi właściwy wybór. Pozytywne są też postawy wobec osób prowadzących działalność gospodarczą. Tworzy to dobry klimat dla rozwoju przedsiębiorczości w tych państwach. Za gospodarkę, w której postawy przedsiębiorcze są najlepiej rozwinięte należy, na podstawie analizy wskaźników wymienionych w tabeli 3, uznać Brazylię. Charakteryzuje się ona najwyższym odsetkiem osób, które dostrzegają szansę na rozpoczęcie działalności gospodarczej w ciągu najbliższych 6 miesięcy oraz osób, które uważają, że posiadają odpowiednie cechy pozwalające na rozpoczęcie działalności. Co trzeci z nich boi się porażki, ale jest gotowy podjąć ryzyko. Co czwarty ankietowany zamierza w ciągu najbliższych trzech lat podjąć działalność gospodarczą (w pozostałych gospodarkach odsetek ten jest znacznie niższy). Jednocześnie, Brazylię cechuje wyraźnie wyższy odsetek zarówno młodych, jak i dojrzałych firm oraz „młodych przedsiębiorców” (osób fizycznych) w dorosłej populacji. Pochodną takiego stanu rzeczy jest wprost proporcjonalnie wyższy niż w pozostałych państwach BRICS odsetek firm, które zakończyły działalność. Ponad 70% ankietowanych uznaje, że przedsiębiorczość jest szansą na rozwój, podczas gdy dla tylko 29% jest zmuszona ją podjąć.

W przypadku Brazylii doszło do największej poprawy większości wskaźników w porównaniu z pozostałymi państwami BRICS. Szybko poprawiały się też wskaźniki dla Chin, nieco wolniej dla Indii i RPA. Warto w tym miejscu przypomnieć, że właśnie Brazylia jest państwem, które w największym stopniu ograniczyło skalę nierówności, mierzoną wskaźnikiem Giniego. Można więc wnioskować, że rozwój przedsiębiorczości może sprzyjać dalszemu zmniejszeniu nierówności w gospodarce, które w dalszym ciągu są bardzo wyraźne.

Tabela 4. Postawy wobec przedsiębiorczości w państwach BRICS, 2014

	Brazylia	Rosja	Indie	Chiny	RPA
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
Przedsiębiorczość to dobry wybór (% populacji w wieku 18–64 jest tego zdania)	:	67,1	57,9	65,7	69,6
Odsetek osób, które dostrzegają szansę na rozpoczęcie działalności gospodarczej w ciągu najbliższych 6 miesięcy	57,7	26,5	38,9	31,9	37,0

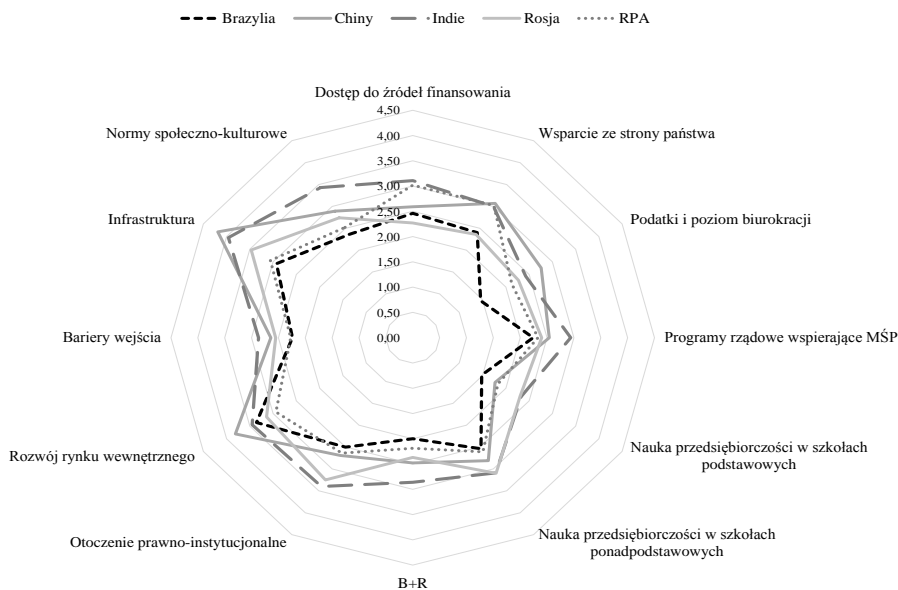
<i>I</i>	2	3	4	5	6
Odsetek osób, które wierzą, że posiadają odpowiednie cechy pozwalające na rozpoczęcie działalności	50,0	27,8	36,7	33,0	37,6
Strach przed porażką ¹	35,6	39,5	37,7	39,5	25,4
Odsetek osób zamierzających rozpocząć działalność w ciągu 3 najbliższych lat (%)	24,5	3,5	7,7	19,3	10,1
Odsetek młodych firm ²	17,2	4,7	6,6	15,5	7,0
Odsetek firm dojrzałych ³	17,5	4,7	3,7	11,6	2,7
Odsetek młodych firm, które zakończyły działalność w ciągu ostatniego roku	4,1	3,9	1,2	1,4	3,9
Odsetek młodych przedsiębiorców (% dorosłej populacji)	17,2	4,7	6,6	15,5	7,0
Przedsiębiorczość jako potrzeba	29,0	39,0	31,7	33,2	28,2
Przedsiębiorczość jako szansa	70,6	58,7	60,0	65,7	71,3

¹ dotyczy jedynie osób które dostrzegają szansę na rozpoczęcie działalności gospodarczej w ciągu najbliższych 6 miesięcy

² funkcjonujących krócej niż 42 miesiące

³ funkcjonujących powyżej 42 miesięcy

Źródło: <http://www.gemconsortium.org/report>, (stan na 29.08.2015 r.).

Rysunek 3. Czynniki wpływające na rozwój przedsiębiorczości w państwach BRICS, 2014 rok

Źródło: Global Enterprise Monitor, *Key Indicators* (.xls), <http://www.gemconsortium.org/> (stan na 29.08.2015 r.).

Wśród czynników, które w ocenie przedsiębiorców sprzyjają rozwojowi przedsiębiorczości są przede wszystkim rozwój infrastruktury i rozwój rynku wewnętrznego. Równie ważne są programy rządowe zorientowane na poprawę warunków prowadzenia działalności gospodarczej, zwłaszcza przez przedsiębiorstwa małe i średnie. Istotne znaczenie ma również edukacja w zakresie przedsiębiorczości, szczególnie w szkołach ponadpodstawowych. Jednocześnie, dostęp do edukacji został zidentyfikowany jako jeden z czynników sprzyjających powstawaniu nierówności. Dalsza poprawa w tych obszarach powinna sprzyjać wzrostowi przedsiębiorczości [GEM, 2013].

PODSUMOWANIE

Chociaż w przypadku gospodarek rozwijających się przedsiębiorczość jest częściej odpowiedzią na niski popyt na pracę, niż efektem rozwoju ducha przedsiębiorczości i chęci tworzenia nowych produktów i promowania nowych idei, stanowi szansę na ograniczenie problemów na rynku pracy i poprawę sytuacji materialnej społeczeństwa. Postawy przedsiębiorcze, takie jak: skłonność do podejmowania ryzyka, dążenie do osiągnięcia coraz lepszych wyników, innowacyjność, kreatywność i umiejętność wykorzystywania szans i ograniczania zagrożeń, sprzyjają wzrostowi konkurencyjności i prowadzą do ograniczania nierówności. Jak wskazują badania, z przedsiębiorczości czerpać mogą zwłaszcza gospodarki rozwijające się, gdzie poziom nierówności jest znaczący.

Również państwa BRICS mogą stać się beneficjentami korzyści płynących z rozwoju przedsiębiorczości, czemu sprzyja niewątpliwie duży kapitał ludzki jakim dysponują. Szansę stanowi tam rozwój małej i średniej przedsiębiorczości, który w znacznym stopniu determinowany jest, obok inicjatyw oddolnych, poziomem otoczenia instytucjonalnego, na co wskazują wciąż słabe wyniki odnoszone przez poszczególne państwa BRICS nie tylko w przytoczonym rankingu *Doing Business*, ale również w rankingu *Heritage Foundation Index of Economic Freedom*. Poprawa w tym zakresie stwarza możliwość budowy coraz silniejszego sektora przedsiębiorstw. Jest to o tyle istotne, że sektor przedsiębiorstw jest kreatorem nowych miejsc pracy, źródłem innowacji i szansą na wzrost konkurencyjności i umiędzynarodowienia gospodarki. Już dziś skala umiędzynarodowienia analizowanych państw mierzona udziałem eksportu i inwestycji w świecie jest znacząca i sprzyja wzrostowi gospodarczemu. Dalszy rozwój przedsiębiorczości, sprzyjający włączeniu społecznemu, może być szansą na wzrost zamożności tych państw i poprawę warunków życia, również najbiedniejszych warstw ich społeczeństw.

BIBLIOGRAFIA

- Bank Światowy, 2015, *Doing Business Report 2015. Going Beyond Efficiency*, http://dx.doi.org/10.1596/978-1-4648-0351-2_About_Doing_Business.
- Bank Światowy, 2015, *Enterprise Surveys*, www.enterprisesurveys.org.
- Bank Światowy, 2015, *World Development Indicators*, <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI/countries?display=default> (stan na dzień 29.08.2015).
- Berkowitz D., Jackson J.E., 2005, *Entrepreneurship and the Evolution of Income Distributions in Poland and Russia*, University of Michigan, International Policy Center.
- Doing business 2015*, www.doinbusiness.org (stan na dzień 29.08.2015).
- GEM Consortium, *Global Enterprise Monitor*, Key Indicators, www.gemconsortium.org
- Income Distributions in Poland and Russia*, University of Michigan, International Policy Center, <http://dx.doi.org/10.1016/j.jce.2006.02.003>.
- International Finance Corporation, *MSME Country Indicators*, http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/Industry_EXT_Content/IFC_External_Corporate_Site/Industries/Financial+Markets/msme+finance/sme+banking/msme-countryindicators (09.03.2016).
- Jutting, J., Laiglesia (red.), 2009, *Is Informal Normal? Towards More and Better Jobs in Komisja Europejska*, 2013, *SME annual report 2013*, Bruksela.
- Khimi A., 2009, *Entrepreneurship and Income Inequality in Southern Ethiopia*, UNU-WIDER, Research Paper No. 2009/05, <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/RP2009-05.pdf>.
- Międzynarodowa Organizacja Pracy, 2012, *Statistical update on employment in the informal economy*, ILO – Department of Statistics.
- OECD, 2011, *Divided We Stand. Why Inequality Keeps Rising*, <http://www.oecd.org/els/soc/49170768.pdf>.
- Tusińska M., 2014, *Nierówności społeczne a konkurencyjność gospodarki*, Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Studia Ekonomiczne, nr 176.
- UNCTAD, 2015, *World Investment Report 2015: Reforming International Investment Governance*, http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2015_en.pdf.
- van Stell A., Scholman G., Wennekers S., 2012, *Solo self-employed versus employer entrepreneurs: prevalence, determinants and macro-economic impact*, Rotterdam.
- Wennekers, S., Van Wennekers, A., Thurik, R., Reynolds, P., 2005, *Nascent entrepreneurship and the level of economic development*, "Small business economics", 24(3), <http://dx.doi.org/10.1007/s11187-005-1994-8>.
- Wójcik-Żołądek M., 2013, *Nierówności społeczne w Polsce*, Analizy Biura Analiz Sejmowych, nr 20(157).
- Wong P.K., Ho Y.P., 2014, *An Exploratory Cross-Country Analysis of the Relationship between Entrepreneurial Propensity and Income Inequality*, ADB National University of Singapore, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2383728>
- World Economic Forum, 2013, *Outlook on the global agenda 2014*, Genewa http://www3.weforum.org/docs/WEF_GAC_GlobalAgendaOutlook_2014.pdf (stan na dzień 29.08.2015).

Yanya M. i in., 2013, *Does Entrepreneurship Bring An Equal Society and Alleviate Poverty? Evidence from Thailand*, "Procedia – Social and Behavioral Sciences" no. 91, <http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.08.430>.

Streszczenie

Utrzymanie równowagi między stabilnym przyrostem wartości dodanej w gospodarce a równomiernym podziałem dóbr w społeczeństwie ma niebagatelne znaczenie dla zachowania zrównoważonego charakteru rozwoju gospodarczego. W niniejszej analizie przedstawiono uwarunkowania i skalę nierówności w pięciu gospodarkach wschodzących: Brazylii, Rosji, Indii, Chin i RPA. Dokonano także analizy stanu przedsiębiorczości w tych państwach w oparciu o wybrane wskaźniki opracowane przez międzynarodowe ośrodki. W artykule ukazany został potencjał rozwoju przedsiębiorczości i związane z nim szanse na ograniczenie nierówności społeczno-gospodarczych. Ze względu na złożoność zadań badawczych wykorzystane zostały różne metody badawcze, w tym m.in.: metoda opisowa, metody analizy statystycznej, metody badań niereaktywnych oraz analiza treści.

Przedsiębiorczość w gospodarkach wschodzących jest często jedyną szansą na podjęcie jakiegokolwiek pracy zarobkowej i umożliwia poprawę sytuacji bytowej społeczeństwa w obliczu sztywności na rynku pracy. Analiza danych pozwala na sformułowanie wniosku, iż także państwa BRICS mogą odnosić korzyści wynikające z rozwoju przedsiębiorczości. Jak wynika z badań prowadzonych przez instytucje międzynarodowe, rozwój przedsiębiorczości w tych krajach utrudniają czynniki instytucjonalne. Tak więc, poprawa otoczenia instytucjonalnego, w dużej mierze pozostająca w gestii państwa, może przyczynić się do wzrostu potencjału sektora przedsiębiorstw i pozwolić na budowanie silnych marek narodowych, rozpoznawalnych w świecie. To z kolei może wzmacniać konkurencyjność gospodarki i sprzyjać jej większemu umiędzynarodowieniu. Rozwój przedsiębiorczości powinien być więc wspierany przez państwo i jego organy, ponieważ to, obok oddolnych inicjatyw i rozwoju rodzinnych przedsiębiorstw, jak wynika z doświadczeń takich państw jak Wietnam czy Korea Południowa, pozwala na wzrost zamożności i tym samym redukcję problemów związanych z nierównomiernym podziałem dóbr w społeczeństwie.

Słowa kluczowe: rozwój, nierówności, przedsiębiorczość, BRICS, instytucje

The Dynamics of Economic Processes at the Micro Level and the Problem of Social Inequality in the BRICS Countries

Summary

Maintaining balance between the steady economic growth and even distribution of wealth in society is vital for preserving the sustainability of economic development. This article presents conditions and the scale of inequalities in five emerging economies: Brazil, Russia, India, China and South Africa. Moreover, it contains the analysis of the state of entrepreneurship in these countries based on selected indicators elaborated by international institutions. The main goal of the article was to stress the potential entrepreneurship development and the associated opportunities to reduce socio-economic inequalities. Due to the complexity of research there have been used different research methods, including i.e.: descriptive statistical analysis, non-reactive test methods and content analysis.

Entrepreneurship in the emerging economy is often the only chance to take any job and to improve the living conditions of society, when considering the rigidity in the labor market. The analysis of data allows to conclude that also the BRICS countries may benefit from the development of entrepreneurship. As the research carried out by international institutions shows, the development of entrepreneurship in those countries is limited by the institutional factors. Thus, improving the institutional environment, largely within the responsibility of the state, may contribute to the growth of the enterprises sector and allow to build globally recognized firms. This, in turn, may strengthen the competitiveness of the economy and encourage its greater internationalization. The entrepreneurship development should therefore be supported by the state and its institutions, and must be accompanied by initiatives taken by the entrepreneurs and the development of family businesses, as it was in case of economies like Vietnam and South Korea. It drives the steady economic growth and contributes to reduction of several problems related to the uneven distribution of wealth in society.

Keywords: development, inequalities, entrepreneurship, BRICS, institutions

JEL: D63, L26